

УДК 331.5

Г. Михальченко

G. Mikhalchenko

**ПРІОРИТЕТНІСТЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ
ЯК ПІДґРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ****PRIORITY OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT
AS A BASIS FOR ENSURING THE QUALITY OF LIFE**

У статті проаналізовано регіональні особливості розвитку населення в сучасних умовах, визначено, що сталий розвиток регіонів вимагає проведення комплексного і системного дослідження ефективності функціонування економічних і соціальних механізмів; доведено наявність розбіжностей у соціально-економічному розвитку регіонів та неузгодженість місцевих, регіональних і загальнодержавних інтересів щодо стратегії державної регіональної політики.

Автором окреслено напрями подолання диференціації регіонів країни та обґрунтовано пріоритетні напрями сталого розвитку регіонів у контексті забезпечення гідної якості життя населення, а саме: розширення адміністративних повноважень та забезпечення фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування, подолання проблем освіти та охорони здоров'я для розвитку населення, забезпечення сталого та екологічно безпечного розвитку регіонів шляхом переходу до «зелених» технологій.

Ключові слова: *сталий розвиток, людський розвиток, індекс регіонального людського розвитку, якість життя, валовий регіональний продукт, демографічний розвиток, регіональна політика, соціально-економічний розвиток регіонів.*

В статье проанализированы региональные особенности развития населения в современных условиях, определено, что устойчивое развитие регионов требует проведения комплексного и системного исследования эффективности функционирования экономических и социальных механизмов; доказано наличие расхождений в социально-экономическом развитии регионов и несогласованность местных, региональных и общегосударственных интересов относительно стратегии государственной региональной политики.

Автором намечены направления преодоления дифференциации регионов страны и обоснованы приоритетные направления устойчивого развития регионов в контексте обеспечения достойного качества жизни населения, а именно: расширение административных полномочий и обеспечение финансовой самодостаточности органов местного самоуправления, преодоление проблем образования и здравоохранения для развития населения, обеспечение устойчивого и экологически безопасного развития регионов путем перехода к «зеленым» технологиям.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, человеческое развитие, индекс регионального человеческого развития, качество жизни, валовой региональный продукт, демографическое развитие, региональная политика, социально-экономическое развитие регионов.*

The paper analyzes regional characteristics of the development of population in modern conditions, determines that sustainable regional development requires a comprehensive and systematic study of the efficiency of economic and social mechanisms. Also discrepancies in socio-economic regional development and lack of coordination of local, regional and national interests concerning the strategy of state regional policy are proved.

Directions for overcoming the differentiation of regions are outlined and priority trends for sustainable regional development in the context of decent quality of life are substantiated, in particular administrative authority and financial self-sufficiency of local governments, overcoming the problems of education and health care for population, sustainable and environmentally safe regional development by the transition to «green» technologies.

Keywords: *sustainable development, human development, index of regional human development, quality of life, gross regional product, demographic development, regional policy, socio-economic regional development.*

Актуальність проблеми. Проблема сталого розвитку регіонів тісно взаємопов'язана з рівнем життя населення, а ефективність регіональних відтворювальних процесів залежить від фінансово-економічної, демографічної, інвестиційної, соціальної, освітньо-культурної, природоохоронної, регі-

ональних політик. Збалансованість цих політик – необхідна умова комплексного пропорційного розвитку населення регіону. Разом з тим, існує помітний розрив показників соціально-економічного розвитку регіонів, який призводить до погіршення якості життя населення країни в цілому. Саме незбалансований розвиток регіонів України щодо економічної, соціальної, екологічної сфер створює реальні загрози відтворенню та розвитку населення. Зменшення регіональної диференціації в демографічних проблемах, зайнятості населення, в освіті та медицині є важливою передумовою покращення регіонального соціуму як активного чинника стабілізації соціально-економічного розвитку регіонів та країни в цілому.

Численні дослідження засвідчують наявність та посилення значної диференціації в соціально-економічному розвитку регіонів країни, що обумовлено не лише об'єктивними причинами, але й недосконалими механізмами державного управління. В країні відсутні механізми забезпечення якості життя для кожного громадянина. При цьому роль місцевих органів влади залишається незначною внаслідок відсутності реальних фінансових важелів впливу на розвиток регіонів. У свою чергу, сьогодні державні органи влади формують регіональну політику за допомогою пільгово-дотаційної підтримки окремих регіонів. Зменшення ж фінансування людського розвитку як на державному, так і на регіональному рівні призводить до посилення соціально-економічних проблем, зниження якості населення, що погрожує посиленням соціальної напруги. Разом з тим, саме розвиток і реалізація здібностей людини, розширення можливостей її особистого вибору – одна з головних умов економічного зростання країни.

Аналіз останніх джерел досліджень та публікацій. Серед науковців, які займалися вивченням проблем регіонального людського розвитку та пошуком шляхів зменшення міжтериторіальних економічних нерівностей, необхідно відзначити дослідження В. Гейця, Б. Данилишина, В. Дорофійенко, З. Варналія, І. Курило, Е. Лібанової [4], В. Стешенко, В. Черевко, М. Чумаченка, О. Топчієва [12]. Питанням обґрунтування впливу економічного зростання суспільства на якість життя присвячено дослідження В. Антонюк, І. Гнибіденко, О. Дмитрієва, Т. Заяць, В. Мандибури, Л. Черенько.

Значну увагу дослідженню категорій добробуту, рівня життя, якості життя, проблематики людського розвитку приділили такі вчені: Є. Антосенков, В. Горбатов, О. Грішнова, Н. Кизим, А. Колот, І. Мельник, С. Мочерний, Т. Новікова [15]. Так, на думку О. Топчієва, головними показниками регіональних диспропорцій та рівня життя населення у різних регіонах є розмір валового внутрішнього продукту на душу населення, а також рівень безробіття населення [12]. Л. Масловська пропонує розглядати показники оцінювання міжрегіональних відмінностей у рівнях розвитку в розрізі трьох блоків: екологічного, соціального, економічного. Блок екологічних показників включає: обсяги викидів і скидів забруднюючих речовин з розрахунку на 1 км² території та на одного жителя, частку земель, що потребують рекультивациі у загальному земельному фонді, тощо [5].

Отже, більшість дослідників підтверджують, що кількісні та якісні показники розвитку і відтворення населення залежать від факторів зовнішнього середовища, насамперед умов життя. В сучасних умовах посилення наслідків негативних світових фінансово-економічних тенденцій проблеми сталого розвитку залишаються актуальними і потребують подальших досліджень.

Постановка завдань. Визначення пріоритетів сталого розвитку регіонів у контексті забезпечення гідної якості життя населення вимагає проведення комплексного і системного дослідження ефективності функціонування економічних і соціальних механізмів, які повинні забезпечити підвищення гідної якості життя населення, що стане дійсним підґрунтям для відтворення та розвитку населення на регіональному рівні та дозволить зменшити наявність існуючих регіональних диспропорцій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність країни, перш за все, залежить від рівня розвитку людського капіталу, який обумовлений якістю життя населення. За умов ринкової економіки важливим стає досягнення рівноваги між економічними можливостями держави і соціальними потребами населення та його розвитку, забезпечення гідної якості життя людини незалежно від місця її проживання.

Політика стимулювання регіонального розвитку в Україні була започаткована з ухвалення Указу Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики», що створила підґрунтя нормативно-правового забезпечення державної регіональної політики.

Другим важливим кроком удосконалення регіонального розвитку стало прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», в якому було сформульовано основні механізми реалізації державної регіональної політики щодо забезпечення оптимального балансу між розвиненими регіонами та регіонами, що потребують підтримки [2]. На основі цього закону було розроблено Державну страте-

гію регіонального розвитку, в якій розглянуто необхідність реалізації пілотних проектів у сфері укладання угод щодо регіонального розвитку. Всього було підписано 12 таких угод [13]. Обсяг фінансування підписаних угод становив від 1,1 до 3,5 млрд. грн., у тому числі за рахунок коштів державного бюджету від 0,2 до 2,9 млрд. грн., що становить від 16 до 83 % загального обсягу угод.

Процес стратегічного планування в деяких регіонах зіткнувся з низкою серйозних перешкод. З огляду на це, не всі регіони вчасно затвердили стратегії розвитку до 2015 року або затвердили їх із запізненням на більш тривалий час. Відсутність порозуміння між обласними державними адміністраціями, обласними радами та групами впливу на рівні регіону, а також різне бачення пріоритетів розвитку регіону, недостатнє фінансування на регіональному рівні суттєво перешкодило своєчасності підготовки відповідних регіональних стратегій. Безпосередніми виконавцями основних завдань, пов'язаних із реалізацією на практиці положень стратегії, є місцеві владні структури, органи місцевого самоврядування, державні установи та організації. Їх діяльність у напрямках, передбачених стратегією, повинна б створювати умови для заохочення та спрямування дій комерційних підприємств, приватних осіб, громадських та самоврядних організацій згідно з передбаченими стратегією цілями, пріоритетами та завданнями [11]. Таким чином, реалізація стратегії мала б стати результатом злагоджених загальних зусиль, консолідуючим чинником для всіх конструктивних сил. Незважаючи на прийняття цілого ряду державних програм стимулювання регіонального розвитку, діючий механізм надання державної підтримки адміністративно-територіальним одиницям залишається недостатньо ефективним. Більшість затверджених програм розвитку регіонів не виконано у повному обсязі через недофінансування з державного та місцевих бюджетів. Все це свідчить про відсутність скоординованої діяльності державних та регіональних органів влади щодо формування ефективних механізмів людського розвитку на регіональному рівні.

До того ж, розвиток регіонів залежить від галузевого використання державних ресурсів, враховуючи, що міністерства та інші центральні органи виконавчої влади як головні розпорядники Державного бюджету витрачають кошти у різних регіонах нерівномірно, що пояснюється відсутністю координації їхньої діяльності у регіонах. Неузгодженість місцевих, регіональних та загальнодержавних інтересів обумовлена відсутністю ефективної стратегії державної регіональної політики, яка призвела до значного відставання від європейських стандартів якості життя громадян, посилення диспропорцій регіонального розвитку, зменшення людських ресурсів, викликаних демографічною кризою та посиленням трудової міграції тощо. Така ситуація потребує нового розуміння регіональної політики України та визначення відповідних пріоритетів розвитку населення.

Необхідно враховувати різноплановість природних ресурсів регіонів, їх виробничу спеціалізацію. Оцінювання природних ресурсів за основними видами свідчить, що найбільш потужним природно-ресурсним потенціалом є Донецький економічний район (індекс 1,88 при базовому по Україні 1,00), а найменшим – Поліський район (0,54). Відповідне оцінювання є необхідною складовою для розробки тактики і стратегії подальшого функціонування регіональних господарських систем та їх людського потенціалу.

Інтегральне оцінювання екологічної ситуації виявило відмінності в екологічному стані більшості регіонів [9]. Помітно відрізняються параметри екологічної ситуації у трьох групах регіонів: перша – найбільш благополучна і найбільш численна – включає 17 регіонів. Значення інтегрального індексу в цій групі коливається від 0,829 у Тернопільській до 0,726 у Харківській області. Друга група – відносно благополучна – включає шість регіонів (від Івано-Франківської до Львівської областей) зі значенням інтегрального показника від 0,681 до 0,594. Українська незадовільною залишається екологічна ситуація у великих індустріальних регіонах країни: Запорізькій (0,520), Дніпропетровській (0,496) областях, м. Київ (0,410) та Донецькій (0,275) області, для яких значення інтегрального показника є суттєво нижчим, ніж в інших регіонах. За оцінкою показників цього блоку, дані регіони значно потерпають від несприятливого екологічного стану.

Для України характерна значна регіональна асиметрія показників соціального розвитку, яка продовжує посилюватися. Це стосується майже всіх складових частин людського розвитку, що призводить до ускладнень у забезпеченні єдиних національних стандартів рівня життя населення, зниження його добробуту, збільшення бідності та наявності перешкод у формуванні середнього класу в країні, посилення тінізації економіки регіонів. Характерним залишається поширення масштабів бідності працюючого населення та, як наслідок, високі ризики бідності сімей з дітьми, загроза вкорінення хронічної та спадкової бідності, обмеженість у доступі до послуг і засобів комунікації, відсутність нормальних житлових умов та можливостей щодо їх поліпшення. Бідність є також вагомою причи-

ною загального соціального неблагополуччя регіонів, що проявляється у погіршенні демографічних показників.

Узагальненим показником демографічного стану суспільства є очікувана тривалість життя. Сьогодні Україна за часткою населення віком понад 60 років входить у тридцятку найстаріших держав, займаючи 25-26-е місце у рейтингу країн світу за цим показником. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується сталою тенденцією до зниження чисельності населення.

Найнижча народжуваність – у північних та східних областях: Сумській, Чернігівській, Луганській та Донецькій. Порівняно вища народжуваність спостерігається в західних областях: Рівненській, Волинській та Закарпатській. Темпи зростання народжуваності помітно скоротилися (у Луганській області – на 9 %, Донецькій, Запорізькій – на 8 %, Сумській, Дніпропетровській – на 7 %). У 2012 році сумарний коефіцієнт народжуваності (кількість народжень на одну жінку фертильного віку) становив 1,29 [6]. Для простого відтворення населення це значення має бути не нижчим 2,14 протягом тривалого періоду часу. Найбільше скорочення (близько 30 %) було характерне для міського населення. У сільського населення сумарний коефіцієнт народжуваності скоротився приблизно на 20 %. Все це свідчить про наявність звуженого режиму відтворення, тобто, з одного боку, інтенсивність дітонародження не компенсує високої для сучасного етапу демографічного розвитку смертності, а з другого, – не відбувається простого заміщення покоління батьків поколінням дітей, зокрема материнського покоління.

Актуальним питанням людського розвитку є також використання освітнього потенціалу в регіонах. Щодо тенденцій розвитку освіти за останні 10 років, то вони достатньо суперечливо впливають на результати людського розвитку і реалізацію людського потенціалу. До позитивних моментів можна віднести збільшення з 2000 р. тривалості навчання більш ніж на два роки і очікуваної тривалості навчання, зростає чисельність студентів як в абсолютній кількості, так і в розрахунку на 10 тис. населення. До негативних моментів відносять: скорочення фізичних обсягів надання послуг освіти до 76,4 % від рівня 1990 року [15], збільшення частки самофінансування освіти, скорочення кількості дошкільних навчальних закладів, нерівномірний доступ до освітніх послуг для населення, збільшення чисельності педагогічних працівників пенсійного віку, втрата престижності професії, низький рівень оплати праці й фінансування діяльності навчальних закладів, вилучення інтелектуальних ресурсів з України у загрозливих масштабах.

Оцінювання регіональних індексів людського розвитку (РІЛР), розрахованих за національною методологією, що включає інтегральні індекси демографічного розвитку, матеріального добробуту, умов проживання населення, рівня освіти та фінансування людського розвитку тощо, свідчить про наявність істотних розбіжностей у розвитку регіонів [4, 9, 10]. Розмах варіації (різниця між максимальним значенням індексу в місті Київ – 0,698 і мінімальним у Донецькій області – 0,401) становить 47,0 % середнього значення індексу по Україні (0,470). Занепокоєння викликає низьке значення РІЛР в економічно розвинених східних регіонах країни. Так, Донецька область займає останнє 27-е місце (0,401), Кіровоградська – 26-е місце (0,423), Луганська – 25-е (0,428). З усіх аналізованих показників Донецька область має високий рейтинг лише за інтегральними індексами матеріального добробуту (2-е місце) та розвитку ринку праці (5-е місце); Кіровоградська та Луганська області взагалі не мають у рейтингу інтегральних індексів, що входять до першої п'ятірки.

Цікаво відзначити, що матеріальний добробут і фінансування людського розвитку регіонів не завжди прямо пропорційні індексу регіонального людського розвитку. Так, наприклад, Дніпропетровська область за матеріальним добробутом займає 7-е місце, за фінансуванням людського розвитку – 4-е місце, а за рейтингом індексу регіонального людського розвитку – лише 13-е місце, в той же час Харківська область має 6-е місце за матеріальним добробутом, за фінансуванням людського розвитку – 11-е місце, а за рейтингом індексу регіонального людського розвитку – 3-є місце; Донецька область за рівнем матеріального добробуту займає 2-е місце, за обсягами фінансування людського розвитку – 14-е місце, але залишається аутсайдером за рейтингом індексу регіонального людського розвитку і займає останнє 27-е місце.

Необхідно зазначити, що за останні 10 років відбулися позитивні зміни не тільки в цілому по Україні, але й по регіонах: зросли індекси доходу, довголіття, освіти. Але в розвиненіших регіонах це зростання вище, ніж в менш розвинених, що не тільки не усуває нерівності між ними, але навіть її підсилює.

За п'ять років ВВП на душу населення майже в усіх регіонах збільшився в 1,5–2 рази. За офіційними статистичними даними, лідером по внеску у вироблений країною національний продукт залишається столиця – 18,2 %. На другому місці знаходиться Дніпропетровська область з показником 34,7 тис. грн., на третьому – Полтавська (29,65 тис. грн.). Донецька область зайняла тільки четверте місце, ВВП на душу населення там становив близько 29 тис. грн. [7]. Найвагоміший внесок до ВВП України роблять регіони з найбільш розвинутою обробною і добувною промисловістю та високою кількістю зареєстрованих підприємств. Незважаючи на те, що виробничі потужності цих підприємств можуть знаходитися в різних областях, їх діяльність враховується за місцем реєстрації. Враховуючи, що саме в столиці знаходяться центральні офіси більшості підприємств, Києву вдається утримувати лідерство за обсягами виробленого ВВП. Разом з тим, столиця є й найбільшим платником податків країни.

Продовжується зниження індексу промислового виробництва в 21 регіоні. Особливе занепокоєння викликають Одеська (83,2 %), Чернівецька (88,0 %) та Херсонська області (92,7 %). Дані за 2012 рік свідчать про суттєве погіршення економічного розвитку в 12 регіонах. Останнє місце залишилося за Одеською областю, в якій обсяги промвиробництва знизилися на 10,6 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Цим значною мірою пояснюється погіршення ситуації на регіональних ринках праці, незадовільна динаміка заробітної плати в регіонах країни та її суттєва диференціація.

За показником середньої заробітної плати перше місце традиційно займає Київська область. Найнижчий рівень заробітної плати зафіксовано в Тернопільській та Херсонській областях. В переважній більшості регіонів середня заробітна плата нижча середнього рівня по економіці. Загалом лише в п'яти регіонах середня заробітна плата вища середньої заробітної плати відносно промисловості, в усіх інших регіонах вона є суттєво нижчою. Частковим поясненням такого розриву в більш успішних регіонах може бути наявність розвинутої промисловості, більш прибуткових галузей економіки, розгалуженої сфери послуг, інфраструктури, ринків збуту продукції та обсяг дотацій, що отримують місцеві бюджети. Чим вищі обсяги дотацій, тим більші надбавки для працівників бюджетної сфери, що також позитивно впливає на показник заробітної плати.

Існуючі обсяги державної підтримки не завжди кореспондуються з рівнем соціально-економічного розвитку, віддзеркаленням якого є ІРЛП. У 2011 році на реалізацію галузевих програм було виділено 45 млрд. грн. Основними одержувачами бюджетних коштів стали сільське господарство (7,5 млрд. грн.), вугільна галузь та інші добувні галузі (10,2 млрд. грн.), дорожнє господарство (14 млрд. грн.), багатоголівові проекти розвитку (7 млрд. грн.), дослідження і розробки (1,4 млрд. грн.). Загальна нерівність західних регіонів порівняно з найбільш розвиненими (Київ, Дніпропетровськ, Донецьк) відображає низьку якість економічного зростання України, її експортно-ресурсний тип, нерівномірний розподіл створюваного продукту і, як наслідок, консервацію нерівності. Перше місце за внеском у виробництво країною національного продукту, як і в попередні роки, займає місто Київ (18,2 %), друге місце посідає Донецька область (11,9 %), третє місце з невеликим відривом належить Дніпропетровській області (10,7 %), четверте місце – у Харківській області (6 %).

Найсуттєвіший внесок у ВВП України належить найбільш розвиненим промисловим регіонам. За офіційними статистичними даними, середній валовий регіональний продукт (ВРП) на душу населення в Україні у 2012 р. дорівнював 32 002 грн. (табл. 1).

Як ми бачимо, цей показник значно відрізняється по регіонах. Отже, в країні продовжує існувати значна нерівність у формуванні доходів. У відстаючих регіонах дуже слабо розвинені інституційні механізми стимулювання їх розвитку. Для них необхідна сильна державна підтримка як для розвитку робочих місць, так і для активнішої соціальної політики, перш за все, для інвестування в людину, для розвитку соціального середовища регіонів та забезпечення гідної якості життя населення.

Досвід багатьох країн доводить, що регіональний розвиток може бути ефективним тільки, по-перше, при забезпеченні інституційного середовища, по-друге, при якіснішому соціальному управлінні, по-третє, при розвитку і поширенні власних інновацій, які відображають власний досвід, свої можливості, свої потреби в інвестиціях у людський капітал.

Основним джерелом фінансово-матеріального забезпечення на регіональному рівні є місцеві бюджети. Бюджетний кодекс України дозволив лише частково забезпечити органи місцевої влади та самоуправління фінансовими ресурсами для надання суспільних благ. Згідно з Бюджетним кодексом України розмежування видів видатків між місцевими бюджетами має здійснюватися на основі прин-

ципу субсидіарності з урахуванням критеріїв повноти надання послуг та наближення їх до безпосереднього споживача. Проблема збільшення обсягів витрат місцевих бюджетів залишається невирішеною, не враховуються існуючі регіональні соціально-економічні, демографічні, екологічні та інші відмінності при розрахунку міжбюджетних трансфертів. Така суттєва регіональна нерівність перешкоджає сталому розвитку країни та створює перешкоди на шляху забезпечення гідної якості життя населення.

Все це вимагає своєчасно виявляти пріоритети місцевого розвитку і послідовно формувати соціально-економічну стратегію розвитку регіонів. Регіональна соціальна політика повинна бути спрямована на поліпшення комунальної і соціальної інфраструктури, підвищення доступності різних послуг високої якості для мешканців регіону, тобто формування якісного регіонального середовища життєдіяльності. Адресна соціальна політика регіонів повинна формувати соціально-територіальну спільність, не обділену досягненнями сучасного соціокультурного прогресу.

Таблиця 1

Валовий регіональний продукт у 2009 – 2012 рр. [1]

	Валовий регіональний продукт (млн. грн.)				Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн.)			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Україна	913345	1082569	1302079	1459096	19832	23600	28488	32002
Автономна Республіка Крим	27396	32426	38220	44536	13933	16507	19467	22675
Вінницька	20104	23589	29099	33024	12145	14332	17768	20253
Волинська	12225	14429	17637	20005	11796	13916	16993	19249
Дніпропетровська	93331	116136	140020	147970	27737	34709	42068	44650
Донецька	103739	128986	161021	170775	23137	28986	36446	38907
Житомирська	14731	18743	21928	24849	11419	14616	17184	19551
Закарпатська	12542	15299	18054	21404	10081	12278	14455	17088
Запорізька	37446	42736	49525	54828	20614	23657	27567	30656
Івано-Франківська	17241	20446	26752	32286	12485	14814	19386	23379
Київська	37548	44953	59154	69663	21769	26140	34420	40483
Кіровоградська	13389	15749	20041	22056	13096	15533	19918	22082
Луганська	38451	45541	57202	58767	16562	19788	25067	25950
Львівська	35955	41655	52103	61962	14093	16353	20490	24387
Миколаївська	20336	24055	27633	29205	17050	20276	23402	24838
Одеська	48647	53878	61499	64743	20341	22544	25748	27070
Полтавська	33629	44291	52252	56580	22337	29652	35246	38424
Рівненська	13469	15882	19302	21795	11699	13785	16735	18860
Сумська	16060	18333	22907	24933	13631	15711	19800	21722
Тернопільська	11173	12726	16294	17957	10240	11713	15055	16644
Харківська	58923	65293	76866	82223	21228	23639	27966	29972
Херсонська	13436	15649	18448	19357	12256	14346	16990	17910
Хмельницька	15758	18096	22843	26237	11780	13602	17260	19920
Черкаська	18707	22354	27012	31265	14393	17325	21082	24558
Чернівецька	8484	9892	11969	13166	9383	10939	13228	14529
Чернігівська	14636	17008	21165	23934	13121	15406	19357	22096
м. Київ	169537	196639	223774	275685	61088	70424	79729	97429
м. Севастополь	6452	7785	9359	9891	16966	20455	24564	258

Для подолання регіональної нерівності в цих умовах необхідна вища соціально-економічна активність не тільки суб'єктів соціального управління, але й самих жителів відстаючих регіонів. Потрібна інтеграція зусиль усіх соціально-економічних відомств на території: соціального захисту, служб зайнятості, міграції, освітніх організацій, служб допомоги родинам, дітям, підліткам, інвалідам. Суттєвим є й потенціал різних громадських організацій, особливо в сфері вирівнювання, доступності якісних послуг і прозорості їх надання на внутрішньорегіональному рівні. Вони повинні співпрацювати з

місцевими органами влади в постійному режимі, що значно підвищить якість соціального управління щодо регіонального людського розвитку. Доцільне і створення локальних дослідницьких центрів, здатних проводити професійний моніторинг ефективності управління на регіональному рівні. Але щоб такий механізм стимулювання регіонального розвитку «запрацював», необхідно якщо не винищити, то хоча б знизити поширення корупції. Інакше людський потенціал не зможе стати ключовим чинником розвитку регіонів, який сприяє подоланню їх нерівності, а система цінностей «нерівноправного» суспільства буде заміщена системою цінностей «небезпечного» суспільства.

Вирівнювання фінансового ресурсу можливе лише за рахунок вдосконалення сучасних методів планування і прогнозування соціальних витрат з використанням економіко-математичного моделювання. Однією з важливих проблем переходу до оптимального розвитку регіонів України є також створення і розробка відповідних показників, систем індикаторів, які б дозволили досить точно й коректно аналізувати і досліджувати суть усіх процесів і взаємозв'язків.

Однією з основних проблем людського розвитку в Україні в цілому, а також її регіонів є невідповідність стратегії і тактики соціальної політики, яка впливала б на вирішення основних завдань як на державному, так і на регіональному рівнях з визначенням їх особливостей щодо формування демографічної політики, зайнятості населення, підвищення заробітної плати працюючих, регулювання ринку праці, ринку освітніх послуг, оптимального реформування системи охорони здоров'я, впровадження механізмів надання соціальних та побутових послуг населенню, формування середнього класу тощо. Для її вирішення необхідно переорієнтувати соціальну політику щодо децентралізації з урахуванням потреб та особливостей регіонального розвитку, здійснити пошук шляхів альтернативного розвитку для кожного регіону країни, виходячи з демографічних, економічних, соціальних, екологічних факторів, затвердження соціального партнерства держави та регіонів. Необхідними заходами державного та регіонального регулювання мають стати:

- розширення адміністративних повноважень та забезпечення фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування, які є мотивованими розробниками та учасниками реалізації міжрегіональних інвестиційних, інфраструктурних, соціальних та інших проектів;

- зростання доходів населення, підвищення рівня заробітної плати, недопущення подальшого зниження реальних доходів населення та реальної заробітної плати, сприяння забезпеченню зайнятості населення;

- модернізація навчальних закладів відповідно до регіональних потреб;

- підвищення якості й ефективності надання послуг соціальної сфери; задоволення потреб населення регіонів у сфері охорони здоров'я, покращення якості та доступності освітніх послуг;

- забезпечення сталого та екологічно безпечного розвитку регіонів шляхом переходу до «зелених» технологій у виробництві, утилізації відходів, вжиття заходів, спрямованих на збереження існуючих природних і біологічних ресурсів.

Висновки. Виходячи з наведеного вище, для кожного регіону повинні визначатися конкретні заходи, спрямовані на формування структури господарства за принципами стійкого розвитку та вдосконалення регіональної структури економіки з урахуванням локальних екосистем. Необхідною умовою забезпечення гідної якості життя є розвиток галузей і видів діяльності на основі наявних природних ресурсів з використанням прогресивних, адаптованих до місцевих умов технологій, що гарантують активізацію регіональних ринків праці з урахуванням місцевих потреб; здійснення заходів щодо надання населенню соціальних видів послуг на рівні встановлених соціальних стандартів, охорони довкілля; гарантування екологічної безпеки жителів регіонів; створення комфортних умов для мешкання населення в міських і сільських поселеннях. Саме завдяки досягненню сталого розвитку регіонів може бути забезпечене підвищення якості життя населення.

Список використаної літератури

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>
3. Кузьменко Л. М. О приоритетах в социально-экономическом развитии регионов Украины / Л. М. Кузьменко, Ф. А. Шлепов // Вісник економічної науки України – 2010. – № 1. – С. 167–172.
4. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: колективна монографія / [за ред. Е. М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2007. – 367 с.

5. Масловська Л. Ц. Сталій розвиток продуктивних сил регіонів України: теорія, методологія, практика : дис. ... доктора екон. наук / Л. Ц. Масловська. – К., 2004. – 405 с.
6. Населення України за 2010 рік : демограф. щорічник. – К. : Держ. служба статистики України, 2011. – 442 с.
7. Податки та збори. Офіційний сайт Державної податкової служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sts.gov.ua/podatki-ta-zbori/>
8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 року № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>
9. Регіональний людський розвиток : стат. бюлетень. – Київ, 2011. – 48 с.
10. Регіональний людський розвиток : стат. бюлетень. – Київ, 2012. – 45 с.
11. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості : зб. матеріалів «круглого столу» / [за ред. С. О. Білої]. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
12. Топчієв О. Т. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики : навч.-метод. посіб. / Топчієв О. Г., Безверхнюк Т. М., Тітенко З. В. – О. : ОРІДУНАДУ, 2005. – 224 с.
13. Угоди щодо регіонального розвитку областей / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish>
14. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001 року № 341/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>
15. Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України: монографія / [О. В. Новікова, О. І. Амоша, Л. В. Шаульська та ін.] ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2010. – 488 с.

References

1. State Statistics Service of Ukraine [Internet]. Available from: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. The Law of Ukraine «On stimulation of regional development» № 2850-IV from 08.09.2005 [Internet]. Available from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15/>
3. Kuzmenko, L. M. and Shlepov, F. A. (2010) On priorities in socio-economic development of regions of Ukraine. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny*, (1), pp.167–172.
4. Human development of regions of Ukraine: analysis and prognostication (2007). In: E. Libanova (Ed.). Kyiv: In-t demografiyi ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrayiny, 367 p.
5. Maslovska, L. Ts. (2004) Sustainable development of productive forces in regions of Ukraine: theory, methodology, practice: thesis for Doctor of Econ. Science. Kyiv, 405 p.
6. The population of Ukraine by 2010: demograf. annual (2011) Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrayiny, 442 p.
7. Taxablees and dues. Official site of State Revenue Service [Internet]. Available from: <http://sts.gov.ua/podatki-ta-zbori/>
8. On the approval of the State strategy of regional development for the period to 2015: the regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 21.07.2006 № 1001 [Internet]. Available from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>
9. Regional human development: stat. bulletin (2011). Kyiv, 48 p.
10. Regional human development: stat. bulletin (2012). Kyiv, 45 p.
11. Strategies of regional development: the ways to provide the efficiency: the collection of materials of «round table» (2011). In: S. O. Bila (Ed.). Kyiv: NISD, 88 p.
12. Topchiev, O. H., Bezverhnyuk, T. M. and Titenko, Z. V. (2005) Regional development of Ukraine and the formation of state regional policy. Odesa: ORIDUNADU, 224 p.
13. Agreements on regional development. Official site of the Ministry of economic development and trade of Ukraine [Internet]. Available from: <http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish>
14. The Decree of the President of Ukraine «On the Concept of state regional policy» № 341 from 25.05.2001 (2001) [Internet]. Available from: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
15. Novikova, O. V., Amosha, O. I., Shaul's'ka, L. V. et al. (2010) Management by human and social development in the regions of Ukraine. Donetsk, 488 p.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2014.

Статтю представляє д.е.н. Г. Г. Михальченко, доцент, професор кафедри економіки підприємств та менеджменту Навчально-наукового професійно-педагогічного інституту Української інженерно-педагогічної академії.